

Lapsen mielipiteen selvittäminen lastensuojelun avohuollossa

Sointu Vainionpää
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalityö
Käytäntötutkimusraportti
2021

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Lapsen mielipiteen selvittäminen.....	2
2.1	Määrittelyä ja lainsäädäntöä.....	2
2.2	Lapsen mielipiteen selvittäminen osallisuuden kuvaajana	5
2.3	Vuorovaikutus lastensuojelussa	8
2.4	Systeminen lastensuojelu kontekstina	9
3	Tutkimuksen toteuttaminen.....	10
3.1	Tutkimuskysymykset	10
3.2	Tutkimus käytäntötutkimuksena	11
3.3	Eettisiä näkökulmia.....	12
4	Tutkimusaineisto ja analysointi	14
5	Tulokset.....	17
5.1	Lapsen mielipiteen selvittämisestä kirjaaminen.....	17
5.2	Eri ikäisten mielipiteen selvittämisen eroja	18
5.3	Lasten kertomuksia arjesta	21
5.4	Vanhemmat viestin välittäjänä	22
6	Johtopäätökset ja pohdinta	23
7	Lähteet.....	27

1 JOHDANTO

Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella sitä, miten lapsen mielipiteen selvittämistä kuvataan lastensuojelun avohuollon asiakaskertomusteksteissä. Aineistoina käytän lastensuojelun avohuollossa kirjattuja asiakaskertomuksia. Tutkimuksen yhteydessä lapsen mielipiteen selvittämisellä tarkoitetaan lapsen mielipiteen selvittämistä laaja-alaisesti, ei ainoastaan osana hallintopäätöksen tekemistä ja oikeusturvan takaamista. Tutkimuksen avulla on tarkoitus herättää käytäntötutkimuksen kohteena olevassa työyhteisössä keskustelua lapsen mielipiteen selvittämisestä ja sen kirjaamisesta lastensuojelun asiakaskertomusteksteihin. Lapsen mielipiteen selvittämisen ja asiakirjoihin kirjaamisen velvollisuus on kirjattu lastensuojelulakiin (2007). Lastensuojelulain (2007) valmistelutöissä on mainittu, että erityisesti lapsen mielipiteen selvittämistä koskevalla pykälällä sekä lastensuojelun menettelysäännöksillä pyritään takaamaan lapsen mielipiteen näkyväksi tuleminen, lapsikeskeinen työskentely lastensuojelussa sekä erityisesti lapsen tuen tarpeen tarkastelu lapsen näkökulmasta (HE 252/2006). Näiden tavoitteiden toteutuminen edellyttää työskentelyä lapsen kanssa ja lapsen tapaamista.

Suomalaisen lastensuojelun tilaa alettiin aktiivisesti selvittää 2010-luvun alkupuolella. Selvitysten perusteella lastensuojelun esitettiin olevan kriittisessä tilassa (Aaltio & Isokuorti, 2019a, s. 18). Suomalaisen lastensuojelun tilaan liittyi niin työntekijöiden suuri vaihtuvuus ja kuormittuminen kuin perheiden ja erityisesti lasten kuulematta jääminen sekä liian vähäiset resurssit suhteessa annettuun työmäärään. Nämä johtivat tilanteeseen, jossa lastensuojelua kuvattiin tehottomaksi ja akuutteja kriisejä ratkaisevaksi, lyhytjänteiseksi toiminnaksi. Ratkaisuksi lastensuojelun tilanteen parantamiseksi aloitettiin systemisen lastensuojelun toimintatavan juurruttaminen suomalaiseen lastensuojeluun. Systemisen lastensuojelun toimintamallin ydinajatuksat löytyivät englantilaisesta Hackneyn -mallista. Hackneyn -mallin tavoitteena on muuttaa lastensuojelun toimintakulttuuria ongelmakeskeisestä toimintaorientaatiosta perheterapeuttisia elementtejä sisältäväksi tiimityöksi. (Aaltio & Isokuorti, 2019a, s. 18—20.)

Toteutan käytäntötutkimuksen omalla työpaikallani erään Kanta-Hämeen maakuntaan kuuluvan kunnan lastensuojelun avohuollossa, jossa on siirrytty työskentelemään

systemistä toimintamallia mukaillen vuodesta 2018 alkaen. Tutkimusaineisto sijoittuu ajankohtaan, jolloin systeminen toimintamalli on ollut käytössä noin vuoden ajan. Systemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementteihin kuuluvat systeminen asiakastyö, systeminen viikkokokous ja systeminen tiimi (Aaltio & Isokuorti, 2019b, 11). Systemiset tiimit koostuvat tutkimuskunnassa sosiaalityöntekijöistä, sosiaali- ja perheohjaajista sekä kaikkien tiimien käytössä olevasta perheterapeutista ja koordinaattorista. Konsultoivina sosiaalityöntekijöinä toimivat johtavat sosiaalityöntekijät.

2 LAPSEN MIELIPITEEN SELVITTÄMINEN

2.1 Määrittelyä ja lainsäädäntöä

Lapsen mielipiteen selvittäminen kuuluu osaksi lapsen perustuslaillista (PL, 1999) osallisuusosoikeutta. Lapsen osallisuusosoikeuden perusta on lapsen oikeuksien sopimuksen 12. artiklassa ja lastensuojelulain (2007) 4. luku konkretisoi tätä lapsen oikeutta. Lapsen osallisuusosoikeus toteutuu muodollisesti lapsen mielipiteen selvittämisen tai lapsen kuulemisen kautta, ja näissä molemmissa tulisi olla kyse myös lapsen mielipiteen sisällöllisestä selvittämisestä päätöksenteon tueksi (Toivonen, 2017, s. 127). Araneva (2016) nostaa esiin lapsen mielipiteen selvittämisen tärkeyden koko lastensuojelun prosessin ajan. Lastensuojelussa työskentelyn tulee olla lapsikeskeistä ja -lähtöistä. Tällöin lapsen tulee olla tietoinen niistä tekijöistä, joiden vuoksi lastensuojelun asiakkuus on alkanut ja miksi se jatkuu. Lapsen tulee myös tietää, mitä tukitoimia hänen perheelleen tarjotaan ja minkä vuoksi. Lapselle tulee kertoa lisäksi niistä vaihtoehtoista, joita perheen tilanteessa työntekijän näkemyksen mukaan on tarjolla. Tämän lisäksi lapsen tulee olla tietoinen konkreettisista asioista, joiden arvioidaan vaikuttavan lastensuojelun prosessien valintaan. Tiedonsaannin lisäksi lapsella tulee olla mahdollisuus ilmaista näistä asioista mielipiteensä ja hänen ilmaisemansa mielipide tulee ottaa päätöksenteossa huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaan. (Araneva, 2016, s. 184–196; Toivonen, 2017, s. 128–129.)

Toivosen (2017, s. 127–129) mukaan lapsen kuuleminen ja lapsen mielipiteen selvittäminen eroavat toisistaan muodollisuuden osalta. Lapsen kuulemisessa on kyse määrämuotoisesta lapsen mielipiteen selvittämisestä, johon Suomessa on oikeus 12

vuotta täyttäneillä lapsilla. Kuulemisessa lapsella on oikeus saada nähtäväksi kaikki asian käsittelyssä käytössä olleet asiakirjat, ja hänellä on kuulemistilaisuudessa oikeus ilmaista näiden pohjalta muodostamansa mielipide kyseessä olevasta asiasta. Määrämuotoisuuteen kuuluu lisäksi se, että tieto kuulemistilaisuuden järjestämisestä on annettava lapselle etukäteen, jolloin hänellä on myös oikeus tietää ennalta, mitä asiaa kuuleminen koskee. Mielipiteen selvittämisen osalta kyse on puolestaan vapaamuotoisemmasta tilanteesta, jossa lapsen mielipidettä voidaan selvittää esimerkiksi hänen ja hänen vanhempansa välistä vuorovaikutusta tarkkailemalla. Lapsella tulee olla kuitenkin myös mielipiteen selvittämisessä oikeus ennalta tietää asia, josta hänen mielipidettään selvitetään. (Toivonen, 2017, s. 127–129.) Toivonen (2017, s. 129) huomauttaa, että lapsen osallisuuden toteutuminen tapahtuu onnistuneimmillaan osana lapsen ja työntekijän välistä luonnollista vuorovaikutusta, jonka edellytyksenä on lapsen riittävä tapaaminen.

Näkemykseni mukaan edellä mainitun kirjallisuuden perusteella lapsen mielipiteen selvittämisen voi määritellä suppeaksi ja laajaksi. Suppeassa merkityksessä lapsen mielipiteellä tarkoitetaan lapsen mielipidettä jostain rajatusta aiheesta, kuten lastensuojelun toimenpiteen tai tukitoimen toteuttamisesta. Lapsen mielipiteen selvittäminen toteutuu vuorovaikutuksessa lapsen kanssa, jolloin sen laajuuteen vaikuttaa myös lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutustilanteessa jaettavien roolien vapaus. Rajatuimmassa tilanteessa kyse on tiukoista rooleista, joissa toinen on mielipiteen selvittäjä ja toinen siihen vastaaja. Suppeimmillaan mielipiteen selvittämisiksi muodostuu siis muodollinen kohtaaminen, jossa työntekijä on ennalta ilmoittanut aiheen, josta lapsen tulee mielipide ilmaista sekä ilmoittanut, missä ja milloin vuorovaikutustilanne tapahtuu. Näissä kohtaamisissa myös vuorovaikutus lapsen ja työntekijän välillä voi olla hyvinkin säänneltyä, jolloin sekä lapselle tilanteessa annettavat tiedot että lapselta odotettu mielipide, ovat selvärajaiset ja hänen odotetaan joko vastustavan tai hyväksyvän päätöksen. Käytännön esimerkkinä tästä toimii hallintolain (2003) mukainen kuuleminen. Työntekijän näkökulmasta hallintolain (2003) mukaisen kuulemisen tekemättä jättäminen on menettelyvirhe, josta voi seurata työntekijälle oikeudellisia seuraamuksia (Toivonen & Pollari, 2018, s. 147–148). Lapsen näkökulmasta suppean tason täyttymistä ei kuitenkaan voida pitää riittävänä, sillä lapset itse ovat nimenneet osallisuutensa esteiksi mm. muodolliset menettelyt (Toivonen & Pollari, 2018, s. 177), joita hallintolain (2003) mukaiseen kuulemiseen sisältyy.

Laajassa merkityksessä lapsen mielipiteen selvittämisessä on kyse lapsen syvällisestä kohtaamisesta, jossa mielipiteen ilmaisu sekä tilanteen vuorovaikutus on vapaata. Parhaimmillaan näissä tilanteissa työntekijän ja lapsen välinen suhde kehittyy niin luottamukselliseksi, että lapsi pystyy kertomaan avoimesti omista ajatuksistaan ja kokemuksistaan. Näiden kertomusten avulla työntekijän on mahdollista muodostaa käsitys lapsen kokemuksista. Laajassa merkityksessä lapsen mielipiteen selvittämisen merkitys ei jää ainoastaan oikeusturvan toteutumisen tasolle, vaan kyse on myös lapsen suojelun toteutumisesta, sillä lapsen laajaan mielipiteen selvittämiseen liittyy kiinteästi lapsen kanssa syntynyt luottamus ja lapsen syvälinen kohtaaminen. Lapsen kohtaamisen merkityksellisyyttä voi hahmottaa sen vastakohtana, kohtaamattomuuden kautta. Esimerkiksi Ferguson (2017) kuvaa selvityksessään, kuinka lapsen kohtaamattomuus tapahtuu arkisissa lastensuojelun tapaamisissa ja kuinka lapsen näkymättömäksi jäämisen riski kasvaa sellaisissa tilanteissa, joissa työntekijä ei pysty pitämään lasta työskentelyssä mukana. Vakavia seurauksia saaneita lasten kaltoinkohtelutapauksia yhdistääkin se, että lapset ovat jääneet näkymättömiksi auttamisjärjestelmän toimijoille. (Ferguson, 2017; kts. myös Oikeusministeriö, 2013.)

Näkemykseni mukaan lapsen syvällisessä kohtaamisessa on kyse sellaisesta kohtaamisesta, jossa lapsi nähdään aktiivisena toimijana omassa ympäristössään. Tämä tarkoittaa lapsen kanssa jaettuun ymmärrykseen pyrkimistä ja lapsen vuorovaikutussuhteiden havainnointia yhdessä lapsen kanssa. Pienille lapsille on luonnollista jäsentää maailmaa leikin kautta, jolloin myös lapsen kanssa leikkiminen tai lapsen leikin havainnointi voi auttaa lapsen kokemusmaailman merkityksen antojen ymmärtämisessä (Golding & Hughes, 2012). Laajassa merkityksessä lapsen mielipiteen selvittämisessä on kyse yhtäältä lapsen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutussuhteiden havainnoinnista ja toisaalta sellaisesta lapsen ja työntekijän kohtaamisesta, jossa vuorovaikutuksen vastavuoroisuuden avulla pyritään aktiivisesti rakentamaan luottamusta lapsen kanssa. Tällaisessa lapsen kohtaamisessa menettelylliset muodollisuusvaatimukset vähenevät, ja mielipiteen selvittämisen paikka, aika ja kohde eivät välttämättä ole ennalta tiedossa. Vuorovaikutuksen ollessa vapaata ja vuorovaikutustilanteen vastavuoroisuuden lisääntyessä myös lapsen mahdollisuus määrittellä itse keskustelun aiheet lisääntyvät. Hyvärinen ja Pösö kuvaavat tällaista työntekijän toimintatapaa Mitä kuuluu -haastatteluorientaatioksi, jossa tavoitteena on

lapsen arkisista kokemuksista keskusteleminen ja pyrkimys mahdollisten esiin nousseiden ongelmien ratkaisemiseen (Hyvärinen & Pösö, 2018, s. 231–232).

Oma tutkimukseni keskittyy lapsen mielipiteen selvittämisen tarkasteluun laaja-alaisena ja lastensuojelun työn arjessa tapahtuvana ilmiönä fokuoimatta sitä joihinkin tiettyihin tilanteisiin. Tällä valinnalla tutkimukseni täydentää olemassa olevaa tutkimusta, ja lisää ymmärrystä lasten mielipiteen selvittämisen eri tavoista. Tutkimuksen tavassa tarkastella lapsen mielipiteen selvittämistä laaja-alaisena ilmiönä yhdistyvät sekä lastensuojelun oikeudelliset menettelyvelvoitteet että lapsen kohtaamiseen liittyvä vastavuoroinen vuorovaikutus ja luottamussuhde lapsen kanssa.

2.2 Lapsen mielipiteen selvittäminen osallisuuden kuvaajana

Lapsen mielipiteen selvittämiseen liittyvä tutkimus on tehty lapsen osallisuusosoikeuteen kiinnittyen ja juridista näkökulmaa painottaen, kun taas ainoastaan lapsen mielipiteen selvittämiseen rajautuvaa tutkimusta on Suomessa tehty vähän (Kääriäinen, 2019, s. 380). Tutkimusta on tehty niin kansallisesti Suomessa (Pölkki ym., 2012; Kääriäinen, 2019), kuin Pohjoismaissa (Leviner, 2018; Archard & Skivenes, 2009), Pohjoismaiden ulkopuolella (Križ & Roundtree-Swain, 2017; Woodman ym., 2018) ja eri maiden tilannetta vertaillen (Archard & Skivenes, 2009). Tehdyt tutkimukset liittyvät vahvasti kansallisen lainsäädännön toteutumisen arviointiin sekä lasten ja työntekijöiden kokemukseen lasten osallisuuden toteutumisesta. Tutkimustulokset tuovat näkyviin ne moninaiset tekijät, jotka vaikuttavat lasten osallisuuden toteutumiseen.

Suomalaisessa lastensuojelun kontekstissa Pölkki ym. (2012) ovat tutkineet lastensuojelun sijaishuollossa lasten ja sosiaalityöntekijöiden kokemuksia lasten osallisuudesta sijoituksen aikana. Tutkimuksessaan he nostivat esiin sen, että useat lapset kokivat tullessa ohitetuiksi lastensuojelun palveluissa ennen sijoitustaan. Sijoituksen aikana tilanne kuitenkin lasten kokemuksena parani ja he kokivat, että heidän mielipiteillään oli väliä ja vaikutusta sijaishuollon järjestämiseen. Lapset olivat myös tietoisia niistä ihmisistä, jotka vaikuttivat heidän elämäänsä. (Pölkki ym., 2012.) Pölkin ym. (2012) kanssa yhtäläiseen näkemykseen on päätenyt tahdonvastaisten huostaanottojen yhteydessä toteutuvaa lapsen osallisuutta tutkinut Toivonen (2017), joka totesi lasten mielipiteen selvittämisen olevan selvästi puutteellista. Toivonen tosin toteaa, että kyse voi olla joko puutteellisesta lapsen mielipiteen selvittämisestä tai sitten mielipiteen selvittämisen puutteellisesta kirjaamisesta. (Toivonen, 2017, s. 139–141.)

Lasten mielipiteen selvittämisen kirjauksia on puolestaan tutkinut Kääriäinen (2019). Hänen tutkimuksensa liittyi lasten kuulemisesta tehtyihin kirjauksiin olosuhdeselvitysten yhteydessä. Lapsen mielipiteen selvittäminen tapahtuu tällöin rajatun ajan sisällä toteutettavan prosessin yhtenä osana ja lapsen mielipide selvitetään selkeästi ennalta määriteltä tarkoitusta varten. Tutkimuksessaan Kääriäinen (2019) havaitsi, että lasten kuulemisesta osana olosuhdeselvitystä oli kirjoitettu yksityiskohtaisia kuvauksia. Kuvaukset sisälsivät lapsen toiminnan havainnointia, rakennettuja dialogeja, kuvauksia lapsen kokemasta lojaliteettiristiriidasta sekä emotionaalisen turvallisuuden tai turvattomuuden kokemuksista. (Kääriäinen, 2019.) Kääriäisen (2019) ja Pölkin ym. (2012) tutkimusten vertailu tuo esiin sen, kuinka lapsen mielipiteen selvittäminen osana hallinnollista, rajattua prosessia tuottaa sen, että lasta kuulevat työntekijät ovat osana lapsen elämää vain hyvin lyhyen aikaa. Työntekijät tekevät lapsen elämään pienen vierailun, jonka aikana lapsille suodaan oikeus oman mielipiteensä ja näkemyksensä ilmaisuun aikuisen määrittämästä asiasta. Lastensuojelun asiakkuuden aikana työntekijät ovat puolestaan osana lasten elämää pidemmän aikaa. Pidempään jatkuvassa asiakkuussuhteessa lapsen ja työntekijän välillä mahdollistuu syvemmän luottamussuhteen rakentuminen kuin yksittäisen episodimaisen kuulemisprosessin aikana.

Myös muissa Pohjoismaissa lasten osallisuudesta tehty tutkimus nostaa esiin kehittämiskohteita lasten osallisuuden toteutumisessa. Ruotsissa tutkimusta lapsen osallisuudesta on tehnyt Leviner (2018), joka on analysoinut lapsen osallisuuden toteutumista ruotsalaisessa lastensuojelun kontekstissa. Leviner (2018) keskittyi analyysissään erityisesti lastensuojeluasioissa alle 15-vuotiaiden lasten kohdalla käytettyjen lasten edustajien toimintaan ja heidän kauttaan välittyvän lapsen mielipiteen ja näkökulmien selvittämiseen. Tutkimuksessaan hän huomauttaa, että ruotsalaisessa lastensuojelun systeemissä on kehitettävää lapsen yksilöllisen tilanteen selvittämisessä sekä lapsen mielipiteen ilmaisussa osana lastensuojelun prosesseja ja päätöksen tekoa. (Leviner, 2018.)

Lisäksi Pohjoismaissa lapsen mielipiteen selvittämistä ovat tarkastelleet Archard ja Skivenes (2009). Heidän tutkimuksensa kohdistui Norjan ja Britannian sosiaalityöntekijöiden haastatteluihin ja työtoiminnan havainnointiin. Tutkimuksessaan he havaitsivat kaksi syytä, miksi sosiaalityöntekijät kuulivat lasta. Ensimmäisen syyn he

nimesivät käytännölliseksi tai välineelliseksi syyksi. Tällä he tarkoittivat sitä, että sosiaalityöntekijät kuulivat lasta ja lapsen mielipiteitä oikeuttaakseen päätöksentekoaan lasten kertomilla. Toisen syyn he nimesivät moraaliseksi lapsen kuulemisen syyksi. Tässä lasta kuullaan siksi, että hänellä tunnustetaan olevan oikeus kertoa mielipiteensä ja osallistua päätöksen tekoon. Archard ja Skivenes huomauttavat kuitenkin, että näistä syistä molemmat ovat kaukana siitä, mitä lapsen oikeuksien sopimuksen 12. artiklassa tarkoitetaan lapsen osallisuudella ja oikeudella ilmaista omat mielipiteensä itseään koskevassa asiassa. (Archard & Skivenes, 2009.) Tutkijoiden tekemät havainnot poikkeavat Pölkin ym. (2012) haastattelemien suomalaisten sosiaalityöntekijöiden kokemuksesta, sillä Archard ja Skivenes (2009) huomasivat sosiaalityöntekijöiden omaavan hyvät ammatilliset valmiudet ja menetelmät lapsen mielipiteen selvittämiseen.

Erityisesti Archard ja Skivenes (2009) jäivät pohtimaan sitä, miten vähän sosiaalityöntekijät kiinnittivät huomiota siihen, miten lapsi edes voisi muodostaa oman mielipiteen ja käsityksen asioista, sillä heillä ajateltiin jo lähtökohtaisesti olevan heikot mahdollisuudet autenttiseen mielipiteen muodostukseen. (Archard & Skivenes, 2009.) Tutkimus nostaa esiin sen, kuinka lastensuojelussa päätöksentekovaltaa käyttävien sosiaalityöntekijöiden käsitys lapsesta toimijana sekä heidän asennoitumisensa lapsen mielipiteen merkitykseen vaikuttavat lastensuojelun toimintaan ja päätöksentekoon. Käytännön lastensuojelutyön kannalta tämä tarkoittaa sitä, että vaikka lapsen mielipide tulisi lastensuojelun asiakaskertomukseen kirjattua hänelle tärkeän ja luottamuksellisen lähityöntekijän toimesta, se ei vielä takaa lapsen osallisuuden toteutumista.

Pohjoismaiden ulkopuolella lasten osallisuutta ja sen vaikutusta lastensuojelun päätöksen tekoon ovat tutkineet Woodman ym. (2018) Australiassa ja Križ ja Roundtree-Swain (2017) Amerikassa. Woodmanin ym. (2018) poikkeuksellisen positiiviset tutkimustulokset saivat tutkijat pohtimaan työntekijän virkaiän mukanaan tuoman kokemuksen vaikutusta työntekijän luottamukseen omiin kykyihinsä lasten kohtaamisessa. Lisäksi he toivat esiin, että tuloksiin on voinut vaikuttaa myös lisääntynyt yleinen lasten osallisuuden tärkeyden painottaminen. (Woodman ym., 2018.) Haastatellessaan lastensuojelun asiakaslapsia heidän osallisuutensa kokemuksista Križ ja Roundtree-Swain (2017) nostavat esiin niin positiivisia kuin negatiivisiakin kokemuksia lastensuojelun toiminnasta ja lasten mielipiteen selvittämisestä Amerikassa. Erityisesti lasten kokemukset kodin ulkopuolelle sijoittamisesta sisälsivät kokemuksia pelosta ja

liian vähäisestä tiedonsaannista siitä, mitä tulee tapahtumaan tai mitä on tapahtumassa. Križ ja Roundtree-Swain peräänkuuluttivatkin selkeämpiä ja käytännönläheisempiä prosesseja lapsen osallisuuden parantamiseen kodin ulkopuolisen sijoituksen tilanteissa. (Križ & Roundtree-Swain, 2017.)

2.3 Vuorovaikutus lastensuojelussa

Lastensuojelun saama ja käyttämä tieto kerätään vuorovaikutustilanteissa. Tämä pätee myös lapsen mielipiteen selvittämisen osalta. Vuorovaikutuksen haasteellisuus piilee siinä, että tilanne ei ole yksisuuntainen, vaan se vaikuttaa kaikkiin tilanteessa oleviin ja kaikki tilanteessa olevat vaikuttavat siihen. Tämän vuoksi erityisesti lastensuojelun kontekstissa tapahtuvissa vuorovaikutustilanteissa tulee ottaa huomioon useita tekijöitä, jotka liittyvät niin lapsiin, vanhempiin kuin työntekijöihinkin. Vuorovaikutustilanteissa on mahdollista muodostaa ja välittää tietoa, mutta samalla muodostunut tieto voi olla myös vääristynyttä. Tällöin kyse on lapsen johdattelusta, jonka seurauksena lapselle voi syntyä jopa vääriä muistikuvia tapahtumista. Niin aikuisten kuin lastenkin osalta vuorovaikutukseen ja kerrontaan vaikuttavat myös muisti ja kielellisen kehityksen taso. Sen lisäksi, että nämä kaksi ominaisuutta kehittyvät keskinäisessä vuorovaikutuksessa, niin muistin toimintaan ja kehitykseen vaikuttavat myös kasvuympäristön tekijät erityisesti koetun turvallisuuden tunteen kautta. Pienten lasten muisti voi kehittyä heikosti ja jäsentymättömäksi, mikäli hän elää emotionaalisesti turvattomissa oloissa. Toisaalta muistot eivät tallennu ihmisille kronologisesti, vaan asiayhteyksien ja merkitysten kautta. Samalla kuitenkin koetut vahvat tunteet vaikuttavat niin muistamiseen, kuin päättelyyn ja sitä kautta tiedon muodostamiseen. (Korkman, 2018, s. 56—73.)

Lastensuojelun vuorovaikutustilanteiden tavoitteet ovat monenlaiset. Hyvärinen ja Pösö (2018) ovat teoksessaan eritelleet lastensuojelun vuorovaikutustilanteita neljän eri haastatteluorientaation kautta. Nämä orientaatiot ovat selvittelevä -, mielipidettä kartoittava -, mitä kuuluu - ja muutokseen pyrkivä haastatteluorientaatio. Orientaatiot kuvaavat niitä tavoitteita, joita lastensuojelun tapaamisissa vuorovaikutustilanteille on asetettu. (Hyvärinen & Pösö, 2018.) Ammatillaisen ennakko-orientoituminen lapsen tai aikuisen tapaamiseen ei ole merkityksetöntä, sillä ihmisillä on taipumus etsiä juuri sellaista tietoa, joka tukee hänen ennakkokäsityksiään ja samalla jättää huomioimatta sellaiset asiat, jotka osoittavat tämän ennakkokäsityksen vääräksi (Korkman, 2018, s. 79—81). Tämä ei luonnollisesti koske ainoastaan ammattilaisia, vaan myös asiakkailta

voi olla tilanteista ja työntekijän motiiveista omat ennakkokäsityksensä, jotka puolestaan ohjaavat heidän orientoitumistaan tilanteeseen. Tämän perusteella onkin helppo todeta, että tavoiteorientoituneet lastensuojelun vuorovaikutustilanteet ovat kompleksisia ja monisyisiä tapahtumaepisodeja, joissa kietoutuvat yhteen menneisyys ja nykyisyys samalla, kun ne jättävät oman jälkensä tulevaisuuteen. Tämän vuoksi Stevens ja Hassett (2007) peräänkuuluttavat lastensuojelun avuksi lineaariseen logiikkaan perustuvan ajattelutavan sijaan kompleksisuusteorian elementtejä sisältävää logiikkaa.

2.4 Systeminen lastensuojelu kontekstina

Systemisestä toimintamallista käytetään useita nimityksiä. Sen alkuperä on englantilaisessa Hackneyn mallissa, josta sitä on erilaisten hankkeiden avulla muotoiltu suomalaiseen lastensuojelun kontekstiin sopivaksi. Tämä hankkeiden ja mallinnusten kehittämisen aika ei ole vielä ohitse, vaan se on edelleen käynnissä. (Petrelius & Uutela, 2020, s. 11–15.) Systemisen toimintamallin johtavana ajatuksena on kiinnittää huomiota koko perhesysteemiin ja arvioida yhdessä perheen kanssa perheessä olevia vuorovaikutussuhteita. Tavoitteena on tarkastella ylisukupolvisia vuorovaikutussuhteita ja huomioida työntekijät osana perheen vuorovaikutussysteemiä. Systemisessä toimintamallissa käytetään perheterapeuttista lähestymistapaa ja tunnustetaan asiakas oman asiansa asiantuntijana. (Aaltio & Isokuortti, 2019b, s. 11–18.)

Systeminen lastensuojelun toimintamalli toteutetaan kolmen ydinelementin kautta. Systemisen toimintamallin ydinelementit ovat kursivoitu. *Systemiseen tiimiin* kuuluvat konsultoiva sosiaalityöntekijä, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, perheterapeutti, koordinaattori ja sosiaaliohjaajat. *Systemisessä viikkokokouksessa* reflektoidaan asiakasperheen tilannetta koko systemisen tiimin, mutta myös asiakkaan itsensä kanssa. Systemisen viikkokokouksen aikana perheen tilanteesta muodostetaan hypoteeseja, joita testataan, arvioidaan ja reflektoidaan yhdessä asiakkaan ja koko tiimin kanssa. *Systeminen asiakastyö* perustuu sosiaalityöntekijän luomaan luottamussuhteeseen asiakasperheen ja lapsen kanssa, joka mahdollistaa perheen tilanteesta saadun riittävän oikean tiedon. Luottamussuhteen syntyminen ja muodostaminen vaativat aktiivista työskentelyä suoraan lapsen kanssa ja koko perheen osallisuuden vahvistamista omassa asiassa. Kyse on lastensuojelun sallimissa rajoissa vallan jakamisesta perheen kanssa. (Aaltio & Isokuortti, 2019b, s. 11–24.)

Koska lastensuojelun asettamien rajojen arvioiminen kuuluu kiinteästi lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtäväksi, asettuu vallan jakamisen raja tämän asiantuntija-arvion pohjalta. Asiantuntija-arvioinnin tekemistä Horwath (2019) on kuvannut tietojen analysoinnin prosessin kautta, jossa työntekijä arvioi sekä lapselta että vanhemmalta saamaansa tietoa perheen elämästä oman ammatillisen tietonsa avulla. Horwath käyttää lapselta ja hänen huoltajiltaan saamasta tiedosta käsitettä *the daily lived experience*, vapaasti suomennettuna arkikokemus. (Horwath, 2019, s. 59–61.) Lapsen mielipiteen selvittämisen avulla voidaan päästä käsiksi tähän lapsen arkikokemukseen, joka on ratkaisevassa osassa lapsen ja perheen tilanteen arvioinnissa.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni kohdistuu lapsen mielipiteen selvittämiseen lastensuojelun avohuollossa.

Tutkimuskysymykseni ovat:

Mitä lastensuojelun avohuollossa kirjataan lapsen mielipiteen selvittämisestä?

Millaisena lapsen mielipiteen selvittäminen näyttäytyy asiakaskertomuskirjausten perusteella?

Etsiessäni vastauksia tutkimuskysymyksiini, käytän tutkimusaineistona lastensuojelun avohuollon asiakaskertomustekstejä, jotka on kirjoitettu loka- ja marraskuun 2019 aikana. Tutkimusaineiston ulkopuolelle jätän hallintopäätökset ja asiakassuunnitelmat sen vuoksi, että tavoitteenani on selvittää erityisesti lastensuojelun arkisissa vuorovaikutustilanteissa kirjattuja lasten mielipiteitä. Käytäntötutkimuksessa lähestyn tutkimuskysymystä monitasoisesti, ja vastatessani kysymykseen suuntaan huomioni ensinnäkin siihen, miten lapsen mielipiteen selvittäminen määritellään ja mitä sen konkreettisesti kuvataan sisältävän. Toiseksi olen kiinnostunut siitä, miten lapsen mielipiteen selvittämisen prosessia kuvataan ja perustellaan. Kolmanneksi tarkastelen sitä, mikä osuus lapsen mielipiteellä kuvataan olevan asiakaskertomusteksteissä suhteutettuna muihin tekijöihin. Tällä tarkastelunäkökulmalla kiedon yhteen kaksi nykyisessä lastensuojelun arjessa esillä olevaa ilmiötä, refleksiivisen

lastensuojeluoikeuden ja oikeuksien turvaamisen (Harrikari, 2019, s. 343–344) ja systemisen lastensuojelun mukanaan tuoman vuorovaikutussuhteiden tarkastelun (Aaltio & Isokuorti, 2019b, s. 11–18).

3.2 Tutkimus käytäntötutkimuksena

Austin (2020) kuvaa käytäntötutkimuksen tarkoitusta ja olemusta toteamalla sen päätavoitteen olevan tiedon tuottaminen käytännön kehittämiseksi. Hän tuo myös esiin, että käytäntötutkimuksen olemukseen kuuluu olennaisesti yhteinen ja jaettu oppiminen, jonka vuoksi käytännön tason työntekijöiden, palvelun käyttäjien ja tutkijan roolit ovat muuttuvia ja jatkuvassa keskinäisessä vuorovaikutuksessa. (Austin, 2020, s. 16–18; 28–29.) Käytäntötutkimuksen kriteereiden mukaisesti tutkimuksen aihe on alun perin saatu työnantajalta. Aiheen näkökulma kehittyi työpaikan edustajan kanssa käydyssä keskustelussa. Työyhteisön kanssa on käyty yhteistä keskustelua tutkimuksesta, ja heidän on ollut mahdollista lukea ja kommentoida tutkimussuunnitelmaa sen tekovaiheessa. Saatuaani tutkimusaineiston kävimme työyhteisössä myös avointa keskustelua siitä, kuinka aineistoa olisi syytä rajata, jotta se olisi tutkimuksen kannalta relevantti. Koska aineisto sisälsi niin sosiaalipäivystyksen kirjauksia, laitoksen päivittäisiä kirjauksia kuin perhetyön ja sosiaaliohjauksen kirjauksia ja raportteja, kävimme keskustelua yhteisesti myös siitä, miltä osin nämä sisällytetään tutkimusaineistoon. Tutkimuksen tuloksista ja johtopäätöksistä keskustelimme erikseen jokaisen työtiimin kanssa. Näiden keskusteluiden yhteydessä saadut kehittämis ehdotukset ja ilmi tulleet ideat keräsin ja jaoin yhteisesti koko työyhteisölle, myös esimiehille.

Tutkimuksella saadun tiedon avulla työyhteisössä käytiin rakentavaa keskustelua lapsen mielipiteen selvittämisestä ja systemisten tiimien sekä systemisen toimintamallin suomista mahdollisuuksista lapsen mielipiteen selvittämisen kehittämiseen. Työyhteisön kanssa käydyissä keskusteluissa nousi esiin kehittämisideoita, jotka liittyivät työntekemisen tapoihin, asiakaskertomusten kirjoittamiseen sekä asiakastietojärjestelmään. Työntekemisen tapoihin liittyvät kehitys ideat olivat lapsen ammattilaisverkoston hyödyntäminen lapsen mielipiteen selvittämisessä ja työntekijöiden menetelmätietämyksen lisääminen erityisesti pienten lasten mielipiteen selvittämisestä. Kirjaamiskäytännöistä ehdotettiin kappalejaon, otsikoinnin ja valmiiden asiakirjamallien käyttöä lapsen mielipiteen esiin tuomiseen. Asiakastietojärjestelmän

osalta pohdittiin käytettävän asiakastietojärjestelmän roolia ammatillisen tiedon muodostukselle ja tästä käytävää avointa yhteistä keskustelua.

3.3 Eettisiä näkökulmia

Tutkimuksen eettisyyden ennakoarvioinnista on laadittu ihmistieteiden osalta oma ohjeistuksensa. Ensimmäinen kansallinen ohjeistus käyttäytymistieteiden, yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden saralla tehtävien tutkimusten eettisistä periaatteista Suomessa tehtiin 2009. Eettisiin ohjeisiin sitoutuminen tarkoittaa sitä, että ohjeiden noudattaminen koskee kaikkia siihen sitoutuneiden yhteisöjen toimijoita niin Suomessa kuin Suomen ulkopuolellakin toteutettavien tutkimusten osalta. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, TENK, 2019, s. 4–6.) Helsingin yliopisto on yksi TENK:in eettisiin ohjeisiin sitoutunut yhteisö, joten Helsingin yliopiston opiskelijana olen velvoitettu sitoutumaan eettisten ohjeiden noudattamiseen.

Suomessa kaikilla tieteenaloilla tehtävää tutkimusta velvoittaa kolme eettistä periaatetta. Nämä ovat tutkittavien henkilöiden itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden kunnioittaminen, aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön ja ympäristön kunnioittaminen sekä tutkimuksen toteuttaminen siten, ettei siitä aiheudu merkittäviä riskejä, haittoja tai vahinkoja tutkittaville ihmisille tai muulle tutkimuskohteelle. (TENK, 2019, s. 7.) Koska käytän tutkimusaineistona sosiaalihuollossa laadittuja asiakasasiakirjoja, käytäntötutkimustani koskien erityisen tarkastelun ja pohdinnan kohteeksi yleisistä periaatteista nousevat tutkittavien yksityisyyden kunnioittamien sekä haitan aiheutuminen tutkimuksen kohteena olevalle. Alla kuvaan tutkimusaineiston käsittelyä näiden eettisten periaatteiden huomioimisen näkökulmasta.

Tutkimusaineisto sisältää lasten ja heidän perheidensä salassa pidettäviä, arkaluontoisia tietoja. Tämän vuoksi kaikista tutkimusaineistona käytettävistä asiakaskertomuksista poistettiin yksilöivät osoitetiedot ennen kuin tutkimusaineisto luovutettiin tutkijalle. Asiakaskertomusteksteissä oli luettavissa nimitietoja, jotka työntekijä oli kirjausta tehdessään sinne kirjoittanut, mutta asiakastietojärjestelmän automaattisesti tulostusvaiheessa asiakirjoihin lisätyt nimitiedot sekä asiakkaan henkilötunnuksen loppuosa poistettiin. Asiakaskertomusteksteihin jätettiin kuitenkin tieto lapsen iästä, sillä eri-ikäisten lasten mielipiteen selvittämisen tavoissa on oletettavasti eroja. Tämän vuoksi tieto lapsen iästä on tutkimusasetelman kannalta oleellinen.

Asiakaskertomustekstit käsiteltiin analysoitavaksi tutkimusaineistoksi vaiheittain. Ensimmäisessä vaiheessa työyhteisön edustaja keräsi ja tulosti kaikki asiakaskertomustekstit niiden lasten osalta, jotka olivat olleet lastensuojelun avohuollon asiakkaina toukokuun ja marraskuun 2019 välisenä aikana. Ennen aineiston luovutusta allekirjoitimme työyhteisön edustajan kanssa yksityiskohtaisen sopimuksen aineiston käsittelystä. Aineiston luovutuksen jälkeen poimin kokonaisaineistosta ne kirjaukset, jotka oli tuotettu loka- ja marraskuun 2019 aikana. Paperista tutkimusaineistoa säilytin ainoastaan työpaikallani lukitussa kaapissa, erillään muusta mahdollisesta paperiaineistosta. Seuraavassa vaiheessa luin tutkimusaineiston merkatun tulosteisiin ne kohdat, joissa oli kirjattu lapsen mielipiteen selvittämisestä. Tämän jälkeen luovutin asiakirjat työnantajan edustajalle, joka skannasi mielipiteen ilmauksia sisältävät asiakirjat henkilökohtaiselle, työnantajan organisaation omistamalla palvelimella sijaitsevalle työasemalle. Tähän työasemaan pääsi käsiksi ainoastaan tutkijan tiedossa olevalla käyttäjätunnuksella ja salasanalla. Viimeisessä vaiheessa luokittelin ja koodasin tutkimusaineiston numeeriseen muotoon analysointia varten. Numeerinen koodaus mahdollisti sen, ettei itse aineiston analyysia tarvinnut toteuttaa arkaluonteisia tietoja käsitellen. Tutkimusaineisto tullaan hävittämään tutkimusten teon jälkeen, viimeistään vuoden 2021 loppuun mennessä.

Tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden kohtelusta TENK nostaa esiin erityisesti tutkittavien henkilöiden ihmisarvojen ja oikeuksien kunnioittamisen. Tämä koskee erityisesti sellaisia tilanteita, joissa tutkittavat henkilöt ovat tutkimusvuorovaikutuksessa tutkijan kanssa. Erityisesti alaikäisten kohdalla tämä tarkoittaa sekä alaikäisen lapsen että hänen laillisen edustajansa joko suostumusta tai vähintään laillisen edustajan tiedottamista alaikäisen osallistumisesta. (TENK, 2019, s. 8–9.) Käytäntötutkimuksessa käytettävä tutkimusaineisto sisältää jo valmiiksi laadittuja asiakasasiakirjoja, jonka vuoksi tutkittavat henkilöt eivät ole tutkimusvuorovaikutuksessa tutkijan kanssa, eikä heidän suostumustaan asiakasasiakirjojen tutkimuskäyttöön tarvita. Valmiiden asiakasasiakirjojen käytöstä tutkimuksessa säädetään laissa sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (asiakirjalaki, 2015a). Asiakirjalaki (2015a) toteaa sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen käytöstä, että niitä on voitava hyödyntää niin asiakasprosessissa kuin toiminnan suunnittelussa, arvioinnissa, johtamisessa, valvonnassa, tilastoinnissa ja tutkimuksessakin. Käytäntötutkimuksen osalta asiakasasiakirjoja hyödynnetään tutkimuksessa, mutta myös toiminnan arvioinnissa ja mahdollisesti johtamisessakin.

Tutkimuksen kohteena olevasta organisaatiosta kuvaillaan tutkimuksen kannalta välttämättömät tiedot. Kaupunkia, jossa tutkimus on toteutettu, ei ole välttämätöntä kuitenkaan mainita nimeltä. Tällä pyritään parantamaan osaltaan tutkittavien asiakkaiden, mutta myös kirjausten tehneiden työntekijöiden yksityisyyttä.

4 TUTKIMUSAINEISTO JA ANALYSOINTI

Tutkimusaineisto koostui lastensuojelun avohuollossa tuotetuista asiakaskertomusteksteistä. Asiakaskertomustekstit tuotetaan lastensuojelun avohuollon arkisista kohtaamisista ja niiden sisällöstä määrätään asiakirjalaisissa (2015b). Asiakaskertomusteksteihin on lain mukaan kirjattava asiakkaan saaman tuen tai palvelun ajankohta, kuvaus sosiaalihuollon asiakkaan tilanteesta, kaikki asiakkaaseen tai asiakkuuteen liittyvät tapahtumat, joissa asiakkaan asiaa on käsitelty, sekä tieto siitä, ketkä ovat osallistuneet asian käsittelyyn. Asiakaskertomusasiakirjaan on myös merkittävä asiakkuuden alkamisen ja päättymisen ajankohdat sekä asiakkuuden päättymisen peruste. (Asiakirjalaki, 2015b.) Kääriäinen (2003) on käyttänyt omassa tutkimuksessaan lastensuojelun asiakaskertomuksia tutkimuksensa aineistona. Hän on todennut asiakirjojen olevan arkisessa työssä tuotettuja ja lainsäädännöllä ohjattuja. Asiakaskertomuksiin jäävät näkyviksi sellaiset tiedot, joita kirjoittamisen hetkellä pidetään oleellisina ja samalla pois jäävät sellaiset, jotka eivät avoimen tulevaisuuden vuoksi tätä ole. Näiden syiden vuoksi asiakaskertomuksiin tutkimusaineistona tulee suhtautua kriittisesti, ja sanoutua irti käsityksestä, joka mukaan ne kuvaisivat asiakkaan tilannetta täysin objektiivisesti ja monipuolisesti. (Kääriäinen, 2003, s. 14–21.)

Tutkimusaineisto sisälsi 394 lapsen asiakaskertomustekstit. Näistä 265 lapsen asiakaskertomuksista oli löydettävissä tietoja, joiden katsoin olevan kuvausta lapsen mielipiteen selvittämisestä. Yhteensä tutkimusaineistoa oli 1717 tulostettua sivua, joista lapsen mielipide oli löydettävissä 789 sivulta. Koko aineistossa asiakaskertomukset vaihtelivat pituudeltaan parista rivistä useamman sivun mittaisiksi. Lasten mielipiteet olivat aineistossa hajanaisena, usein muun tekstin seassa olevina ilmauksina. Sellaisissa asiakaskertomusteksteissä, jotka kuvasivat joko lapsen yksilötapaamista tai lapsen mielipiteen selvittämistä jonkin käytetyn menetelmän kautta, lapsen mielipide oli

selkeimmin löydettävissä. Asiakaskertomuksia oli myös kopioitu sisarussuhteiden mukaan, jonka vuoksi kirjattu lapsen mielipide ei automaattisesti tarkoittanut juuri sen lapsen mielipidettä, jonka asiakaskertomuksesta oli kyse, vaan mielipide saattoi olla myös hänen sisaruksensa. Tämä kopioiminen aiheutti aineiston tulkinnan kannalta sen, että tarkkojen havaintomäärien sijaan on syytä kiinnittää enemmän huomiota havaintojen välisten suhteiden vaihteluun.

Koska tutkimusaineistoni koostui tuotetuista teksteistä, toteutin aineiston analysoinnin teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Tuomi ja Sarajärvi (2018) kuvaavat teoriaohjaavan sisällönanalyysin poikkeavan aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä siten, että aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkija muodostaa teoriaa aineistosta, kun taas teoriaohjaavassa analyysissä analysointi ja luokittelu kulkevat aineiston ja aiemman teoriatiedon vuoropuheluna. Teorialähtöisestä sisällönanalyysistä teoriaohjaava sisällönanalyysi puolestaan poikkeaa analyysin ja luokittelun joustavuuden osalta. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä aineiston ja teorian vuoropuhelu on vähäisempää ja aineisto luokitellaan aiemman teorian sisältöjen mukaisesti. Tällöin tutkimuksen tavoitteena voi olla esimerkiksi jonkin aiemman teorian testaaminen (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 205–226.) Teoriaohjaava sisällönanalyysi mahdollisti joustavuutensa vuoksi sen, että käytin analysoinnissa apuna aiemmasta tutkimuksesta johdettuja ryhmiä, joiden alle luokittelin aineistossa esiintyneet ilmaisuluokat. Alla olevassa taulukossa 1 on eriteltyä aineistosta teoriaohjaavasti muotoutuneet ryhmät ja luokat.

Taulukko 1.

Mitä lastensuojelun avohuollossa kirjataan lapsen mielipiteen selvittämisestä?			
Mielipiteen laatu	Mielipiteen kohde	Mielipiteen alkuperä	Ammatillinen kuvaus
Toiveita	Palvelut	Lapsi	Mihin käytetään
Kokemuksia	Oma toiminta	Läheinen	Käytetty menetelmä
Tunteita	Läheisen toiminta	Ls ammattilainen	
Suunnitelmia	Kaverisuhteista	Työntekijän havainto	
	Sisarusten toiminta		
	Osallistuminen		
	Hoiva ja huolenpito		

Taulukossa 1 ensimmäinen sarake kuvaa selvitetyn mielipiteen laatua. Aineistosta löytyi kuvauksia lasten toivomuksista, kokemuksista tunteista ja suunnitelmista. Lasten mielipiteet koskivat palveluita, kuten koulua, lastensuojelun perhetyötä tai tukihenkilötoimintaa ja lasten mahdollisia muita verkoston palveluita. Mielipiteissään

lapset ottivat kantaa omaan toimintaansa kommentoimalla käyttäytymistään ja harrastuksiaan. Läheisten toiminnassa lapset kuvasivat vanhempinsa tai muhin läheisiin liittyviä mielipiteitään. Kaveri- ja sisarussuhteiden lisäksi lapset ilmaisivat mielipiteitään myös osallistumisestaan ja osallisuudestaan sekä saamastaan hoivasta ja huolenpidosta. Kolmannessa sarakkeessa on luokiteltu se, mistä tai miten lapsen mielipide oli saatu. Lasten läheisiltä peräisin olleet mielipiteet olivat lasten vanhempien, isovanhempien tai muiden läheisten välittämiä. Lapsen mielipide saattoi olla myös lapsen työntekijälle, kuten perhetyöntekijälle tai tukihenkilölle kertomaa, joka puolestaan toimi lapsen mielipiteen välittäjänä. Työntekijän havainnoilla tarkoitetaan sellaista lapsen mielipiteen ilmaisua, jossa työntekijä kuvailee lapsen toimintaa jossain tietyssä tilanteessa ja kirjaa tekemiensä havaintojen perusteella lapsen mielipiteen. Viimeisessä sarakkeessa ovat lapsen mielipiteen ammatilliset kirjaukset, joita olivat merkinnät lapsen mielipiteen käyttämisestä ja mielipiteen selvittämisessä käytetystä menetelmästä.

Luokitteluvaiheessa aineistosta löytyi yhteensä 1471 mielipiteen selvittämistä kuvaavaa havaintoyksikköä. Havaintoyksiköt muodostuivat siten, että jokaisen ryhmän luokat saivat (taulukko 1) oman numeerisen koodinsa. Esimerkiksi lapsen mielipiteen laatua kuvaukset saivat numerot 1–4, mielipiteen kohde puolestaan numerot 1–7, jne. Näin yksi havaintoyksikkö muodostui neljän numeron koodista. Havaintoyksikkö 1220 tarkoitti sellaista kirjausta, jossa esiintyi lapsen toive omasta toiminnastaan läheisen kertomana ilman ammatillista kuvausta. Yhdestä lauseesta saattoi näin ollen muodostua useampia havaintoyksiköitä, mikäli lause sisälsi useampia samaan ryhmään kuuluvia luokkia. Suuren havaintomäärän vuoksi käytin aineiston analysoinnissa apuna kvantifioituja tietoja. Näiden käsittelemiseksi jaoin havaintoyksikön numerot omiin soluihinsa taulukossa siten, että jokainen havaintoyksikkö muodosti oman rivinsä. Tästä muodostui aineiston matriisi, jonka avulla pystyin jatkamaan sisällönanalyysiä (kts. Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 226–230). Kvantifioituja tietoja tarkastelin prosentteina ilmoitettujen frekvenssien avulla. Luokittelusta ja kvantifioinnista syntyneen matriisin avulla pystyin sekä havainnoimaan koko aineistossa esiintyneitä määriä että jaottelemaan ja vertailemaan näitä suhteellisia esiintymismääriä ja niiden muutoksia lapsen iän ja mielipiteen lähteen mukaan.

5 TULOKSET

5.1 Lapsen mielipiteen selvittämisestä kirjaaminen

Lastensuojelun avohuollon asiakaskertomuksissa oli kuvauksia lapsen mielipiteen selvittämisestä 265 lapsen asiakaskertomusteksteissä. Mielipiteistä suurin osa käsitteli lasten tunteita, kokemuksia ja toiveita. Eniten lasten mielipiteen ilmauksia oli läheisten aikuisten toimintaan tai läheisiin aikuisiin ja palveluihin liittyen. Lasten mielipiteet käsittelivät usein myös heidän omaan toimintaansa. Kirjauksia sisarusten toiminnasta tai sisarussuhteista oli enemmän kuin kaverisuhteista. Lasten mielipiteen ilmaukset saamastaan hoivasta ja osallistumisestaan jäivät vähäisiksi. Alla olevassa taulukossa 2 on eriteltyinä kaikkien mielipidehavaintoyksiköiden jakaumat prosentteina.

Taulukko 2.

Mitä lastensuojelun avohuollossa kirjataan lapsen mielipiteen selvittämisestä?			
Mielipiteen laatu	Mielipiteen kohde	Mielipiteen alkuperä	Ammatillinen kuvaus
Tunteita 54 %	Palvelut 30 %	Lapsi 56 %	Käytetty menetelmä 8 %
Kokemuksia 24 %	Läheisen toiminta 30 %	Läheinen 24 %	Mihin käytetään 2 %
Toiveita 20 %	Oma toiminta 20 %	Ls ammattilainen 13 %	
Suunnitelmia 3 %	Sisarusten toiminta 7 %	Työntekijän havainto 5 %	
	Kaverisuhteista 6 %		
	Osallistuminen 3 %		
	Hoiva ja huolenpito 3 %		

Lapsen mielipiteen selvittäminen osana lastensuojelun avohuollon toimintaa liittyy yhtäältä lapsen osallisuusosoikeuteen, mutta toisaalta myös lastensuojelun toiminnan suunnittelu- ja arviointityöhön. Lapsen osallisuusosoikeuden näkökulmasta lapsen mielipiteen selvittäminen on prosessi, joka tähtää lastensuojelun päätöksentekoon siten, että lapsella on oikeus olla osallisena tätä päätöksenteon prosessia ja ilmaista mielipiteensä niin päätöksistä kuin häntä koskevista palveluistakin. Osaksi lapsen mielipiteen selvittämistä kuuluvat osallisuuden näkökulmasta lapsen oikeus tietää, että hänen mielipidettään ollaan selvittämässä, oikeus tietää mistä hänen mielipiteensä ollaan selvittämässä sekä se, mitä vaikutuksia hänen mielipiteellään on. (Araneva, 2016, s. 184–196; Toivonen, 2017, s. 128–129.)

Oikeudellisesta lapsen osallisuuden näkökulmasta asiakaskertomusteksteissä nousi esiin ainoastaan tietoja lapsen mielipiteestä ja hyvin vähän kirjauksia mielipiteen vaikutuksista. Kirjauksista ei puolestaan ilmennyt lainkaan sitä, oliko lapselle kerrottu kyseessä olevan mielipiteen selvittäminen osana päätöksentekoa, tai että hänelle olisi kerrottu mitä

seurauksia hänen mielipiteen kertomisellaan on. Tästä näkökulmasta tarkasteltaessa on kuitenkin hyvä huomioda, että lasten mielipiteen kirjauksista tehdyistä havainnoista yli puolet olivat peräisin suoraan lapselta lastensuojelun työntekijälle. Lisäksi kolmannes lapsen ilmaisemista mielipiteistä koski lapsen saamia palveluita. Näiden tulosten perusteella voitaneen vastata myös Toivosen (2017, s. 139–141) pohdintaan siitä, onko kyse puutteellisesta lapsen mielipiteen selvittämisestä vai puutteellisista mielipiteen selvittämisestä tehdyistä kirjauksista. Koska lastensuojelun asiakaskertomuksista ilmenee vain se osa todellisia tapahtumia, joita niihin on kirjattu ja joita työntekijä on pitänyt siinä tilanteessa merkityksellisinä (Kääriäinen, 2003, s. 31–32), voidaan ajatella, että lastensuojelun avohuollossa ollaan kiinnostuneita lasten mielipiteistä, mutta kirjauksissa ei tule esiin menettelyllisiä kuvauksia riittävästi.

Lapsen mielipiteen selvittämisellä on paikkansa myös lapsen ja työntekijän välisen luottamussuhteen rakentamisessa (Hyvärinen & Pösö, 2018, s. 231–232) ja lapsen arkikokemuksen kautta myös lapsen ja hänen perheensä tilanteen arvioinnissa sekä palveluiden suunnittelussa (Horwath, 2019, s. 59–61). Lapsen mielipiteistä kirjatut lapsen kokemukset ja tunteet kuuluvat läheisesti sekä luottamussuhteen rakentamiseen että lapsen arkikokemuksen käsitteeseen. Lasten suunnitelmat ja toiveet ovat puolestaan tärkeitä huomioitavia asioita lapsen ja perheen palveluiden suunnittelussa. Lapsen arkikokemuksiin liittyen lapset esittivät mielipiteitään läheistensä toiminnasta, omasta toiminnastaan sekä kaveri ja sisarussuhteistaan. Hyvin vähäisessä määrin lapset kertoivat myös mielipiteitään saamastaan hoivasta.

5.2 Eri ikäisten mielipiteen selvittämisen eroja

Lastensuojelun avohuollossa lasten ikävaihtelu on laaja, sillä lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi voi olla joko vastasyntynyt tai pian täysi-ikäisyyden saavuttava nuori. Tämä laaja ikäskaala aiheuttaa sen, että lapset ovat erilaisessa kehityksellisessä vaiheessa, jonka vuoksi heidän kykynsä mielipiteen muodostamiseen poikkeavat toisistaan (esim. Korkman, 2018, s. 56–73). Archard & Skivenes (2009) toivat tutkimuksessaan esiin, kuinka vähän sosiaalityöntekijät kiinnittivät huomiota lapsen iän vaikutukseen mielipiteen muodostamiseen. Tämän vuoksi tarkastelin tutkimusaineistoa luokitellen sen kolmeen ikäluokkaan. Tarkastelin tuloksia erikseen alle kouluikäisten (taulukko 3), alle 12-vuotiaiden koululaisten (taulukko 4) ja yli 12-vuotiaiden osalta (taulukko 5). Kaikista mielipiteen selvittämisestä koskevista havainnoista 18 % koski alle kouluikäisiä, 35 % alle

12-vuotiaita koululaisia ja 46 % yläkouluikäisiä. Alla esittelen alle kouluikäisiä lapsia koskevan taulukon 3.

Taulukko 3.

Alle kouluikäisten lasten mielipiteen selvittäminen			
Mielipiteen laatu	Mielipiteen kohde	Mielipiteen alkuperä	Ammatillinen kuvaus
Tunteita 61 %	Läheisen toiminta 38 %	Läheinen 44 %	Käytetty menetelmä 16 %
Kokemuksia 26 %	Oma toiminta 20 %	Lapsi 30 %	Mihin käytetään 1 %
Toiveita 13 %	Palvelut 20 %	Ls ammattilainen 13 %	
Suunnitelmia 0 %	Sisarusten toiminta 9 %	Työntekijän havainto 10 %	
	Kaverisuhteista 5 %		
	Osallistuminen 3 %		
	Hoiva ja huolenpito 3 %		

Alle kouluikäisten lasten mielipiteistä suurin osa oli tunneilmauksia ja vähäisemmälle jäivät ilmaukset kokemuksista ja toiveista. Suunnitelmiaan alle kouluikäiset eivät ilmaiseet lainkaan. Lapset kertoivat mielipiteitään eniten läheisten toiminnasta ja omasta toiminnastaan. Myös alle kouluikäisten lasten kohdalla oli kirjattu heidän mielipiteitään palveluista. Lasten mielipiteitä oli kirjattu palveluista huomattavasti enemmän kuin lapsen kokemuksia sisaruksiinsa liittyen. Liki puolet lasten mielipiteiksi kirjatusta välittyivät lapsen läheisen kertomana. Tässä ikäryhmässä myös kirjattiin usein mielipiteen selvittämiseen käytetyksi jokin menetelmä, kuten Kolme taloa, jossa lapsi voi kertoa iloistaan, peloistaan ja toiveistaan piirtämällä ne kolmeen taloon. Vaikka alle kouluikäisten mielipiteitä kirjattiin huomattavasti vähemmän kuin vanhempien lasten, mielipiteen selvittämiseen ja niistä suuri osa oli peräisin lapselle läheisen kertomana, pienten lasten mielipiteen selvittämiseen käytettiin kuitenkin eniten jotain menetelmää. Tämä voi liittyä Pölkin ym. (2012) tutkimuksessaan tekemään havaintoon siitä, että suomalaiset sosiaalityöntekijät kokevat epävarmuutta taidoissaan lapsen mielipiteen selvittämisestä.

Hallintolain (2003) ja lastensuojelulain (2007) mukaan 12 vuotta täyttäneelle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Tämän vuoksi yli 12-vuotiaiden oikeudellinen asema on tätä nuorempiin verrattuna erilainen. Tämän perusteella muodostin kouluikäisistä lapsista kaksi luokkaa, joissa jaottelin lapset yli- ja alle 12-vuotiaisiin. Alla olevassa taulukossa 4 esittelen alle 12-vuotiaiden koululaisten mielipiteen selvittämistä koskevat jakaumat.

Taulukko 4.

Alle 12-vuotiaiden koululaisten mielipiteen selvittäminen			
Mielipiteen laatu	Mielipiteen kohde	Mielipiteen alkuperä	Ammatillinen kuvaus
Tunteita 54 %	Läheisen toiminta 34 %	Lapsi 55 %	Mihin käytetään 2 %
Kokemuksia 24 %	Palvelut 28 %	Läheinen 25 %	Käytetty menetelmä 1 %
Toiveita 21 %	Oma toiminta 21 %	Ls ammattilainen 14 %	
Suunnitelmia 1%	Kaverisuhteista 5 %	Työntekijän havainto 4 %	
	Sisarusten toiminta 5 %		
	Osallistuminen 4 %		
	Hoiva ja huolenpito 3 %		

Alle kouluikäisten tavoin lasten mielipiteistä suuri osa kuvattiin jonkin tunneilmaisun kautta. Aineiston perustella on tulkittavissa, että nuoremmista poiketen alle 12-vuotiaat koululaiset ilmaisivat kuitenkin enemmän toiveitaan ja myös yksittäisiä suunnitelmia. Lasten mielipiteen ilmaisut koskivat suurimmalta osalta lapsen läheisiä, palveluita ja lapsen omaa toimintaa. Huomattavasti vähäisemmälle huomiolle jäivät kuitenkin lapsen kaveri- ja sisarussuhteet sekä osallistuminen ja lapsen saama hoiva. Tässä ikäryhmässä yli puolet mielipiteistä oli peräisin lapselta itseltään ja vain neljännes lapsen läheiseltä. Lasten mielipiteen selvittäminen tapahtui vain harvoin jonkin kirjatun menetelmän avulla.

Viimeisen, mutta havaintoyksiköin mitattuna määrällisesti suurimman, ryhmän muodostivat yli 12-vuotiaat lapset. Alla olevassa taulukossa 5 esittelen yli 12-vuotiaiden lasten mielipiteen selvittämistä koskevien havaintojen jakautumisen.

Taulukko 5.

12 vuotta täyttäneiden lasten mielipiteiden selvittäminen			
Mielipiteen laatu	Mielipiteen kohde	Mielipiteen alkuperä	Ammatillinen kuvaus
Tunteita 51 %	Palvelut 37 %	Lapsi 68 %	Käytetty menetelmä 4 %
Kokemuksia 22 %	Läheisen toiminta 24 %	Läheinen 16 %	Mihin käytetään 2 %
Toiveita 21 %	Oma toiminta 20 %	Ls ammattilainen 11 %	
Suunnitelmia 5 %	Kaverisuhteista 7 %	Työntekijän havainto 3 %	
	Sisarusten toiminta 6 %		
	Osallistuminen 3 %		
	Hoiva ja huolenpito 2 %		

Myös yli 12-vuotiaiden mielipiteen ilmauksista suurin osa liittyi lapsen kokemiin tunteisiin. Kokemuksistaan ja toiveistaan yli 12-vuotiaat kertoivat liki yhtä paljon, ja heillä oli nuorempiin verrattuna enemmän myös ilmauksia suunnitelmistaan. Yli 12-vuotiaat kertoivat nuoremmista poiketen eniten mielipiteitä palveluihin liittyen ja vain alle neljännes ilmaistuista mielipiteistä koski lapsen läheisiä tai heidän toimintaansa. Nuoret kertoivat myös hieman enemmän mielipiteitään kaverisuhteisiin liittyen kuin sisaruksiinsa. Suurempi määrä palveluihin liittyviä mielipiteen ilmauksia voi kertoa siitä, että työntekijät kiinnittävät enemmän huomiota yli 12-vuotiaiden mielipiteisiin lain vaatimuksesta. Tätä tukee myös havainto siitä, että liki puolet kaikista mielipiteitä koskevista havainnoista oli yli 12-vuotiailta lapsilta. Myös kaverisuhteisiin liittyvien ilmiöiden lisääntynyt määrä vaikuttaa luonnolliselta löydökseltä, sillä lasten itsenäistymisen lisääntyessä myös kaverisuhteiden merkitys lisääntyy.

5.3 Lasten kertomuksia arjesta

Ikäluokkien lisäksi tarkastelin saatuja tuloksia myös jaotellen mielipiteen ilmaisuista tehdyt havainnot sen mukaan, olivatko ne peräisin suoraan lapselta tai jonkun lastensuojelun työntekijän välittämänä (taulukko 6) vai oliko mielipiteen lähteenä lapsen vanhempi (taulukko 7). Kaikista mielipiteen selvittämistä koskevista havaintoyksiköistä 69 % oli peräisin joko suoraan lapselta itseltään tai joltain lapsen kanssa työskentelevältä ammattilaiselta. Havaintoyksiköistä 24 % koski puolestaan sellaisia mielipiteitä, jotka olivat peräisin lapsen vanhemmalta tai muulta läheiseltä. Kuitenkin 2 % havaintoyksiköistä oli sellaisia, joista ei ollut mahdollista erottaa, mistä lapsen mielipide oli peräisin. Alla olevassa taulukossa 6 esittelen suoraan lapsilta peräisin olevien mielipiteiden jakaumat.

Taulukko 6.

Lasten ammattilaisille kertomat	
Mielipiteen laatu	Mielipiteen kohde
Tunteita 50 %	Palvelut 34 %
Kokemuksia 26 %	Läheisen toiminta 28 %
Toiveita 21 %	Oma toiminta 20 %
Suunnitelmia 4%	Kaverisuhteista 7 %
	Sisarusten toiminta 6 %
	Osallistuminen 3 %
	Hoiva ja huolenpito 3 %

Suoraan lapselta lastensuojelun ammattilaisille tulleista mielipiteen ilmauksista puolet olivat lapsen tunteen kuvausta. Toiveita ja kokemuksiaan lapset kertoivat työntekijöilleen myös. Eniten lapset kertoivat työntekijöille mielipiteitään palveluistaan sekä läheisen toiminnasta. Vähemmälle huomiolle kirjauksissa olivat jääneet lasten kaveri- ja sisarusuhteisiin sekä osallisuuteen ja hoivaan liittyvät mielipiteet. Lapsen mielipiteen selvittämisestä tehtyjä havaintoja tarkasteltaessa lapselta suoraan tulleiden mielipiteiden valossa syntyy vaikutelma siitä, että lasten mielipiteitä arkikokemuksestaan kirjataan varsin kattavasti.

5.4 Vanhemmat viestin välittäjänä

Liki neljännes asiakaskertomusteksteihin kirjatusta lapsen mielipiteen selvittämistä koskevista havainnoista oli peräisin lapsen vanhemmalta tai muulta läheiseltä. Nämä jakaumat selviävät tarkemmin alla olevasta taulukosta 7.

Taulukko 7.

Läheisten välittämät mielipiteet	
Mielipiteen laatu	Mielipiteen kohde
Tunteita 64 %	Läheisen toiminta 41 %
Toiveita 19 %	Palvelut 23 %
Kokemuksia 15 %	Oma toiminta 17 %
Suunnitelmia 1 %	Sisarusten toiminta 11 %
	Osallistuminen 4 %
	Kaverisuhteista 3 %
	Hoiva ja huolenpito 1 %

Vanhempien välityksellä lapsen mielipiteeksi kirjataan enimmäkseen lapsen tunteita. Huomattavasti vähemmän oli puolestaan havaintoja lasten toiveista ja kokemuksista. Lapsilta itseltään saaduista mielipiteen kirjauksista poiketen eniten vanhemmat välittävät lapselle läheisen toimintaan liittyviä mielipiteitä, jotka aineistossa koskivat usein toista vanhempaa tai tämän toimintaa. Vanhempien välityksellä lapsen mielipiteitä kirjataan myös palveluihin ja lapsen toimintaan liittyen. Lapsen itsensä kertomasta poiketen vanhemmat kertovat enemmän lapsen mielipiteitä sisarusuhteisiin liittyen ja vähemmän kaverisuhteisiin ja lapsen saamaan hoivaan liittyen.

Koska tutkimuksen tulosten perusteella vanhempien kautta välittyneiden lapsen mielipiteiden jakaumat poikkeavat huomattavasti lasten itsensä kertomien mielipiteiden jakaumista sekä koko aineiston mielipiteiden jakaumista, herää kysymys siitä, mistä tämä

voi johtua. Koska ihmisillä on taipumus yleensä kiinnittää huomioita sellaisiin havaintoihin, jotka vahvistavat heidän ennakkokäsityksiään (Korkman, 2018, s. 79—81), voivat nämä erot selittyä osin tämän ilmiön avulla. Silloin kyse on siitä, että vanhemmat välittävät tosiasiallisesti lapsen mielipiteenä omia ennakkokäsityksiään lapsen toisesta vanhemmasta, lapsen palveluista tai muusta asiasta. Myös muuhun aineistoon verrattuna vähäisemmät havainnot lapsen saamaan hoivaan liittyen ovat tässä kohden merkityksellisiä, sillä tämä on lapsen tuen tarpeen seurannan, arvioinnin ja suunnittelun kannalta hyvin oleellinen tieto lastensuojelussa (Horwath, 2019, s. 59–61).

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimukseni tavoitteena oli vastata kahteen tutkimuskysymykseen, jotka olivat: Mitä lastensuojelun avohuollossa kirjataan lapsen mielipiteen selvittämisestä ja millaisena lapsen mielipiteen selvittäminen näyttäytyy asiakirjausten perusteella. Lähestyin näitä kysymyksiä ymmärtäen lapsen mielipiteen selvittämisen laaja-alaisesti, jolloin kiinnitin huomiota lapsen arkikokemuksen välittymiseen lapsen asiakaskertomusteksteissä. Tutkimusaineisto oli varsin laaja, sisältäen yhteensä 1717 sivua tulostettuja asiakaskertomustekstejä 394 lapsen osalta.

Tehdyn tutkimuksen perusteella vastauksena ensimmäiseen tutkimuskysymykseen voidaan todeta, että lapsen mielipiteen selvittämisestä kirjataan lastensuojelun avohuollossa varsin monipuolisesti. Kirjauksissa kuvataan lapsen tunteita, kokemuksia, toivomuksia ja suunnitelmia. Lasten mielipiteet koskevat heidän palveluitaan, omaa sekä läheistensä toimintaa, lapsen kaverisuhteita, osallistumista ja lapsen saamaa hoivaa. Suurelta osin lapsen mielipiteen selvittämisestä kirjataan myös se, mistä lapsen mielipide on peräisin. Joskin vähäinen osa lapsen mielipiteistä oli kirjoitettu sellaiseen muotoon, ettei mielipiteen lähde ollut kirjauksen perusteella selvä. Asiakaskertomustekstit eivät ole tarkan muodollisia ja niiden tarkoitus on toimia enemmän muistiinpanona tehdystä arkisesta lastensuojelun työstä (Kääriäinen, 2003, s. 29–32). Tämä näkyi tutkimusaineisossa siten, etteivät ne sisältäneet lainkaan kirjauksia siitä, että lapselle olisi kerrottu mielipiteen selvittämisestä ja tekstit sisälsivät vain vähän kirjauksia siitä, miten lapsen mielipidettä oli käytetty palveluiden järjestämisessä ja suunnittelussa. Lasten

asiakaskertomustekstit sisältävät kuitenkin kattavasti tietoa, jota työntekijän on mahdollista hyödyntää lapsen kanssa työskentelyssä Horwathin (2019, s. 59–61) kuvaaman menetelmän tavoin.

Tutkimusaineisto sisälsi niin tapaamiskirjauksia kuin lastensuojelun perhetyön ja sosiaalihojauksenkin kirjauksia loka- ja marraskuun 2019 ajalta. Lapsia, joista tuona aikana oli jokin asiakaskertomuskirjaus, oli yhteensä 394, joista 265 lapsen asiakaskertomusteksteistä löytyi kirjaus lapsen mielipiteestä. Tämä tarkoittaa sitä, että näiden kahden kuukauden aikana lastensuojelussa oli hoidettu 129 lapsen asiaa ilman, että heidän mielipidettään oli selvitetty tai siitä oli tehty kirjausta. Sivumäärällisesti aineistoa oli 1717 sivua, joista lapsen mielipiteitä löytyi 789 sivulta. Lapsen mielipiteen kirjauksista muodostui yhteensä 1471 havaintoyksikköä. Havaintoyksiköiden näkökulmasta tarkasteltuna jokaisella sivulla oli keskimäärin 0,9 mielipidehavaintoa, joista osa oli kertomustekstien kopioinnin vuoksi kertausta. Sellaisilla sivuilla, joista oli löydettävissä kirjauksia lapsen mielipiteen selvittämisestä, löytyi keskimäärin 1,9 mielipiteen selvittämisen havaintoyksikköä. Suhteutettuna muihin kirjauksiin, lapsen mielipiteen selvittämisen kirjaukset olivat vähäiset, etenkin kun huomioidaan se, että kirjaukset lasten mielipiteistä olivat suurelta osin muun tekstin seassa. Tämän vuoksi lapsen mielipiteen löytäminen muusta tiedosta oli vaikeaa ja työlästä. Lapsen mielipiteen löytämisen vaikeutta lisäsi myös se, että asiakaskertomusten otsikoinnit olivat pääasiassa tapahtumalähtöisiä, kuten ”puhelu äidiltä” tai ”perhetyön tapaaminen”.

Kirjauksissa oli näkyvä vaihtelua lapsen iän mukaan siten, että suurin osa lapsen mielipiteen selvittämisen havaintoyksiköistä oli löydettävissä yli 12-vuotta täyttäneiden lasten asiakaskertomuksista. Vain 18 % havaintoyksiköistä löytyi alle kouluikäisten lasten asiakaskertomuksista. Tämä voi kertoa työntekijöiden kokemasta epävarmuudesta selvittää lapsen mielipidettä silloin, kun lapsen kehitykselliset taidot eivät vielä mahdollista sujuvaa keskustelua työntekijän kanssa. Tähän viittaa myös havainto siitä, että alle kouluikäisten lasten kanssa käytettiin eniten jotain ammatillista menetelmää lapsen mielipiteen selvittämiseen (16 % havaintoyksiköistä). Työntekijöiden motivoitumisesta alle kouluikäisten lasten mielipiteen selvittämiseen kertoo käytettyjen menetelmien lisäksi myös se, että erityisesti alle kouluikäisten lasten mielipiteiden lähteeksi oli kirjattu työntekijän havainto useammin, kuin tätä vanhempien lasten kohdalla.

Aineiston perusteella näytti myös siltä, että lapsen mielipiteen alkuperällä on vaikutuksensa siihen, mitä lapsen mielipide koskee. Sellaisten mielipiteen selvittämisen havaintoyksiköiden jakauma, jotka olivat peräisin suoraan lapselta, oli yhtenäinen koko aineiston havaintoyksiköiden kanssa. Huomattavaa poikkeamaa jakaumien välillä oli puolestaan silloin, kun lapsen mielipide oli peräisin lapsen läheiseltä. Tällöin mielipiteen kohteessa painottui yleensä lapsen toinen vanhempi ja vähäisemmälle huomiolle jäivät lapsen saamaa hoivaa koskevat mielipiteet. Koska alle kouluikäisten lasten mielipiteistä 44 % oli peräisin lapsen läheiseltä, on tämä hyvä huomioida erityisesti pienten lasten mielipiteen selvittämisessä.

Tämän tutkimuksen perusteella lapsen mielipiteen selvittäminen näyttäytyy tehdyissä kirjauksissa toisaalta monipuolisena kohteiltaan, mutta hajanaisena kirjaamistyylyltään ja vähäisenä määrältään. Tutkimustulosten perusteella on kuitenkin pääteltävissä, että työntekijät olivat motivoituneita lasten mielipiteen selvittämiseen ja käyttivät erityisesti pienten lasten kohdalla omia havaintojaan ja jotakin ammatillista menetelmää lapsen mielipiteen selvittämiseen. Lapsen mielipiteen selvittäminen on kuitenkin huomattavasti yleisempää yli 12-vuotiaiden kohdalla, kuin tätä nuorempien osalta. Pienten lasten mielipiteistä suuri osa oli peräisin lapsen läheiseltä. Näissä tapauksissa oli myös viitteitä mielipiteiden vinoutumisesta kertojan motiivien mukaan.

Tutkimusaineisto oli poikkeuksellisen suuri ja sen alkuvaiheen analysoimiseen kului huomattavan paljon aikaa. Tutkimuksen toteuttaminen yksilötyönä toi oman heikkoutensa aineiston alkuvaiheen analysointiin, ja on mahdollista, että aineiston lukeminen uudelleen paremmilla ajallisilla resursseilla olisi lisännyt aineistosta tehtyjen havaintojen määrää. Nähdäkseni havaintomääriin vaikutti kuitenkin tätä enemmän aineistossa esiintynyt toisto kirjausten kopioinnista johtuen. Aineiston suuri määrä oli kuitenkin perusteltua sen vuoksi, ettei ennen aineiston lukemista ollut mahdollista tietää, missä ja miten lapsen mielipide asiakaskertomusteksteissä sijaitsi.

Lasten mielipiteen selvittäminen lastensuojelun avohuollossa on tärkeää sekä lain että arkisen työskentelyn arvioinnin ja suunnittelun vuoksi. Systeminen lastensuojelun toimintamalli korostaa osaltaan lapsen ja perheiden vuorovaikutussuhteiden arvioinnin ja yhdessä tutkimisen tärkeyttä (Aaltio & Isokuortti, 2019a; Aaltio & Isokuortti, 2019b; Petrelius & Uutela, 2020). Näiden tekijöiden ja tämän tutkimuksen havaintojen

perusteella lapsen mielipiteen selvittämisen käytäntöjen sekä kirjaamistavan kehittämiseen olisi jatkossa hyvä kiinnittää nykyistä enemmän huomiota.

7 LÄHTEET

Aaltio, E. & Isokuorti, N. (2019a). *Systeemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi. Valtakunnallinen arviointi* (raportti 3/2019). THL. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137709/URN_ISBN_978-952-343-289-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Aaltio, E. & Isokuorti, N. (2019b). *Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit* (työpaperi 33/2019). THL. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138967/Ty%c3%b6paperi%2033%20Systeemisen%20lastensuojelun%20toimintamallin%20ydinelementit%20Aaltio%20ja%20Isokuorti_VALMIS.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Araneva, M. (2016). *Lapsen suojelu – Toteuttaminen ja päätöksenteko*. Helsinki: Talentum pro.

Archard, D. & Skivenes, M. (2009). Hearing the child. *Child and Family Social Work*, 14, 391–399.

Asiakirjalaki, laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista, Suomen säädöskokoelma 21.2 § 254 (2015a).

Asiakirjalaki, laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista, Suomen säädöskokoelma 17 § 254 (2015b).

Austin, M. (2020). Identifying the conceptual foundations of practice research. Teoksessa L. Joubert & M. Webber (toim.) *The Routledge Handbook of Social Work Practice research* (s. 15–31). Lontoo: Routledge.

Ferguson, H. (2017). How children become invisible in child protection work: Findings from research into day-to-day social work practice. *British Journal of Social Work*, 47, 1007–1023.

Golding, K. & Hughes, D. (2012). *Creating Loving Attachments: Parenting with PACE to Nurture Confidence and Security in the Troubled Child*. In *Creating Loving Attachments*. Jessica Kingsley Publishers.

Hallintolaki, Suomen säädöskokoelma 34 § 434 (2003).

Hallituksen esitys lastensuojelulaiksi, HE 252/2006.

Harrikari, T. (2019). Lastensuojelun historia – Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Tampere: Vastapaino.

Horwath, J. (2019). The Assessment Process – Making a Referral, Planning the Assessment and Gathering information. Teoksessa J. Horwath & D. Platt (toim.) *The Child's World – The Essential guide to assessing vulnerable children, young people and their families* (s. 46–79). (3. painos). Lontoo: Jessica Kingsley Publishers.

Hyvärinen, S. & Pösö, T. (toim.) (2018). *Lasten haastattelu lastensuojelussa*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Korkman, J. (2018). Lapsen haastattelu sosiaalisen ja kognitiivisen kehityksen näkökulmasta. Teoksessa S. Hyvärinen & T. Pösö (toim.) *Lasten haastattelu lastensuojelussa* (s. 56—87). Jyväskylä: PS-kustannus.

Križ, K. & Roundtree-Swain, D. (2017). "We are merchandise on a conveyer belt": How young adults in the public child protection system perceive their participation in decisions about their care. *Children and Youth Services Review*, 78, 32–40.

Kääriäinen, A. (2019). Lapsen kuulemisesta kirjoittaminen olosuhdeselvityksissä. *Janus*, 27, 379–394.

Kääriäinen, A. (2003). Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina – Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Leviner, P. (2018). Child participation in the Swedish child protection system – Child-friendly focus but limited child influence on outcomes. *International journal of children's rights*, 26, 136–158.

LOS, lapsen oikeuksien yleissopimus (1991). SopS 60/1991, Yhdistyneet kansakunnat.

LSL, lastensuojelulaki, Suomen säädöskokoelma 20 § 417 (2007).

Oikeusministeriö (2013). *8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat*. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita, 32/2013. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76480/8-8-vuotiaan_lapsen_kuolemaan_johtaneet_tapahtumat.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Petrelus, P. & Uutela, A. (2020). *Systeemisen lastensuojelun toimintamallin käyttöönotto ja juurruttaminen – Konsultoivien sosiaalityöntekijöiden kokemuksia* (työpäperi 24/2020). THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-511-7>

Pölkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M. & Riikonen, M. (2012). Children's Participation in Child-protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice*, 18, 107–125.

Stevens, I. & Hassett, P. (2007). Applying Complexity Theory to Risk in Child Protection Practice. *Childhood*, 14, 128–144.

Suomen Perustuslaki, Suomen säädöskokoelma 6.3 § 731 (1999). <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Toivonen, V-M. (2017). *Lapsen oikeudet ja oikeusturva – lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa*. Helsinki: Alma Talent

Toivonen, V. & Pollari, K. (2018). Lapsen haastattelu – osa lapsen oikeutta osallistua. Teoksessa S. Hyvärinen & T. Pösö (toim.) *Lasten haastattelu lastensuojelussa* (s. 143–180). Jyväskylä: PS-kustannus.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta, TENK (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistuksia 3/2019. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf

Woodman, E., Roche, S., McArthur, M. & Moore, T. (2018). Child protection practitioners: Including children in decision making. *Child and Family Social Work*, 23, 475–484.